STYLISTIC MEANS USED TO EXPRESS GREED IN LITERARY FOLKLORE

Anca-Giorgiana Manta (Panduru)

PhD Student, University of Craiova

Abstract: Proverbs have survived across time and societies, each people creating and developing them according to their own customs, traditions, mentalities, way of life, culture and geographical location. Moreover, paremias include language occurrences which reflect both linguistic and stylistic factors. In this paper we are concerned with some stylistic means usedto express greed in Romanian literary folklore

Keywords: proverb, metaphor, comparison, repetition, symmetry

INTRODUCERE

Din tezaurul gândirii și experienței umane acumulate de-a lungul timpului fac parte și proverbele, prin intermediul cărora fizionomia morală a omului este exprimată atât prin evidențierea pozitivă a calităților și virtuților, cât și prin dezaprobarea ironico-satirică, vehementă și chiar sarcastică uneori, a defectelor și viciilor sale. Corelația dintre limbă și specificul național, postulată de Humboldt[1], se reflectă și în literatura paremiologică: proverbele au un aport de necontestat în ceea ce privește cunoașterea vieții, gândirii și simțirii poporului nostru, implicit a limbii române[2].

Mai mult decât atât, proverbul nu este doar suma părților (termenilor) din care este alcătuit, ci reprezintă un *produs*[3] al elementelor componente, care capătă semnificații noi, aparte față de cele ale părților care se leagă între ele. Astfel, o trăsătură inedită a proverbelor românești este aceea că se definesc printr-o dublă caracteristică[4]: capacitatea de concentrare (ce reiese din congruența spiritului redundant și a celui de sinteză) și simțul pitoresc, ambele reprezentate magistral prin sintagma ,,scump la vorbă”.

Parimiile evidențiază, în formule verbale expresive, spiritul de observație, istețimea și înțelepciunea creatorului anonim din popor și ilustrează nevoia omului de a înțelege, de a-și explica mai bine complexitatea psihologică a ființei sale, în care coexistă numeroase calități,

[1] Vezi Wilhelm Von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2008, p. 76-77: ,,Existența limbilor dovedește însă că există și creații spirituale care nu se transmit pur și simplu de la un individ la ceilalți, ci pot să izvorască doar din activitatea spontană și simultană a tuturor. Așadar, în limbile lor, care au întotdeauna o formă națională, națiunile ca atare sunt, în mod real și nemijlocit, creatoare. Trebuie totuși să ne ferim să acceptăm această opinie fără delimitările cuvenite. Întrucât limbile sunt legate indisolubil de natura cea mai lăuntrică a omului și, departe de a fi produse în mod arbitrar, izvorăsc în mod spontan din aceasta, putem să definim foarte bine specificitatea intelectuală a popoarelor drept efectul pe care limbile îl exercită asupra lor. Adevărul este că amândouă, atât specificitatea intelectuală a popoarelor, cât și limbile lor, provin simultan și într-un acord reciproc din profunzimea inaccesibilă a sufletului”.

[2] Constantin Negreanu, *Structura proverbelor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p.5-6.

[3] Idem, *ibidem*, p. 6.

[4] *Ibidem*, p. 6.

BDD-A32427 © 2020 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:56 UTC)

dar și defecte. Caracterul ironic sau sarcastic rezidă tocmai din necesitatea de a realiza o cunoaștere de sine profundă și obiectivă, indispensabilă luării unor atitudini de îndreptare, de autoperfecționare.

În acest studiu, ne propunem să evidențiem câteva dintre resursele stilistice utilizate în exprimarea conceptului de *lăcomie*, dintr-un corpus de unități paremiologice selectate din lucrarea de referință a lui Iuliu A. Zanne[5].

STRUCTURI METAFORICE ÎN PROVERBE

Caracterul metaforic al proverbelor rezidă din însăşi funcţia lor de a exprima succint o atitudine, un punct de vedere prin substiuirea termenilor proprii ai realităţii concrete cu termenii abstracţi, generalizanţi ai paremiei. Spunând *Lacomii sunt de unde nu are mărul coajă și cireașa sâmbure.* (Zanne III, 8592), nu întrevedem metafora dacă ne raportăm concret la acțiunea de a decoji un măr sau de a extrage sâmburele dintr-o cireașă; dar, dacă rostim același enunț în situaţia când cineva contravine limitelor normale, înghițind mâncarea / alimentele foarte repede și mâncând, astfel, în exces, lăcomește, capătă valoare metaforică şi investitura de proverb.

În alte situații, proverbele presupun un proces de dublă metaforizare, deoarece expresia paremiologică este o metaforă care, la rândul ei, metaforizează contextul care o presupune: *A înghiți și cu ochii*. (Zanne III, 8575); *La mâncare leu și la lucru bou*. (Zanne III, 8753); *Are burtă de vițel sărac*. (Zanne X, 8670); *Strânge iarna șerpi, că iarna sunt pești*. (Zanne IX, 6846).

Ceea ce deosebeşte, de asemenea, proverbele de comunicarea obişnuită, de constatările și aprecierile curente, în afara aspectului metaforic evidenţiat, este caracterul lor stabil, posibilitatea repetării lor în forme neschimbate în contexte aproape nelimitate.

Sursele proverbelor care evidențiază metaforic lăcomia sunt diverse:

- ✓ observarea realităţilor zilnice: *Birtul e scara pe care ne coborâm la iad*. (Zanne X, 9927);

Cine aleargă după bucata mare, pierde și mușcătura ce are. (Zanne IV, 8884); *Punga-i mare și gură n-are*. (Zanne V, 12610); *Câinele când e mai sătul, turbează*. (Zanne IX, 7631);

- ✓ fenomenele naturale: *Să curgă ca Dunărea și tot nu-i ajunge*. (Zanne VI, 13406); *Marea /*

Cu sarea, / Și Oltul / Cu totul. (Zanne VI, 13815); *Toate apele în mare se varsă și marea nicicum nu se umple*. (Zanne I, 846);

- ✓ gesturi / comportamente umane duse la extrem, cu consecințe negative asupra psihicului

și fizicului: *Are să zică pântecele ca-nnebunit gura*. (Zanne X, 9092); *S-a ospătat (l-a ospătat) până a crăpat*. (Zanne IV, 8956); *I-a intrat lupul în mațe*. (Zanne IX, 8116);

- ✓ relațiile dintre oameni în general: *Îi dai degetul, el îți apucă mâna*. (Zanne X, 8670); *Ce-i*

al tău, e și al meu; tu la mine, parte n-ai. (Zanne X, 11081); *Ciobanul, când va voi, și pe țapi îi va mulge; dar, în loc de lapte, sânge va scoate*. (Zanne V, 115500) sau dintre membrii familiei: *Ginerele e sac spart (fără fund)*. (Zanne VI, 10052); *Fecior de popă*. (Zanne VI, 15609); *Până a se văieta fetele, se vaietă nevestele*. (Zanne IV, 104179); *Baba cere împlinite toate / Și moșu' face cât poate*. (Zanne X, 8645).

În contextele prezentate mai sus, conotațiile lingvistice fuzionează cu cele estetice. Toți termenii: *leu, bou, vițel, șerpi, pești, birt, scară, bucată, câine, Dunăre, Olt,*

[5] Vezi Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*, vol. I-X, Bucureşti, Editura Scara, 2004.

BDD-A32427 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:56 UTC)

mare, gura, lup, mână, cioban, sac (spart), popă sunt utilizați conotativ, chiar simbolic, iar proverbele respective capătă valoare metaforică.

STRUCTURI COMPARATIVE ÎN PROVERBE

Din punct de vedere stilistic, comparația este o figură semantică (trop) care constă în apropierea a doi termeni – unul comparat și celălalt comparant – prin intermediul unui adverb care semnifică asemănarea lor totală sau parțială (de exemplu: *ca*, *cum*, *precum* etc.), întreaga structură fiind raportată la o calitate specifică celui de-al doilea termen (cel cu care se compară). În plus, comparația nu presupune o modificare semică a celor doi termeni, de aceea nu se poate realiza (în formele sale tradiționale) decât între termeni comparabili, a căror paralelă nu depășește limitele verosimilului[6].

Din punct de vedere sintactic, comparațiile canonice sau complete (*A este ca B*) prin care este satirizată lăcomia apar destul de rar în proverbe: *Omul lacom e ca și calul care, cum trece drumul, iar flămânzește*. (Zanne III, 8581).

Predomină, însă, parimiile în care lipsește verbul copulativ (*este*), ca urmare a necesității firești de economie a limbajului în vorbirea populară, de simplificare sau de concizie a exprimării, dar și de expresivitate în același timp: *Lacomul ca lupul, orice găsește, înghite*. (Zanne IX, 1498); *Cei lacomi, ca lăcustele, ce nici măcar un bob nu lasă*. (Zanne IX, 1499); *Cei lacomi, ca pisica, ce nu se satură, când la plită lingea, până ce s-a isprăvit toată a ei limbă*. (Zanne IX, 1500); *Nesățiosul, ca lipitoarea, până nu se îndoapă, nu zice «Ajunge!»*. (Zanne IX, 2105); *Nesățioșii la răpiri, ca câinii la mortăciuni*. (Zanne IX, 3579). Acest paralelism între zoomorfic și uman intensifică defectul (lăcomia), trăsăturile intrinseci ale ființelor inanimate fiind transferate în sfera umanului în scop evident moralizator.

În majoritatea proverbelor, comparația uzează și de alte verbe decât *a fi*; în aceste cazuri, apare și o diferență de funcție stilistică, deoarece comparația presupune acum propria perspectivă a creatorului anonim asupra realității descrise, fiind utilizate extensii de sens determinate contextual[7]:

- ✓ *a apuca*: *A apuca ca lupul*. (Zanne I, 2059);
- ✓ *a bea*: *Bea (Suge) ca un burete*. (Zanne III, 6632); *A bea ca în codru*. (Zanne III, 8125);

A bea ca în târg. (Zanne III, 8126);

- ✓ *a îmbuca*: *Îmbucă ca lupul*. (Zanne I, var. la nr. 2059); *Stă, îmbucă lăcomește / Ca un lup*

când se pripește. (Zanne III, 8554);

- ✓ *a înghiți*: *Înghite ca pământul apa*. (Zanne IX, 532); *Înghite ca lupul*. (Zanne I, var. la nr.

2059);

- ✓ *a mânca*: *A mânca ca o căpușă*. (Zanne I, 1596); *A mânca ca lăcusta*. (Zanne I, 1936);

Ca porcul pe ghindă se pune să mănânce. (Zanne IX, 2015); *Ca râia el mănâncă*. (Zanne IX, 2016); *Mâncă ca un lupău*. (Zanne X, 10016); *Mănâncă ca apa malurile*. (Zanne IX, 2022); *Mănâncă ca lupii*. (Zanne IX, 2023); *Ca croncanul mănâncă*. (Zanne IX, 7849);

- ✓ *a pofti*: *Poftește ca muierea grea*. (Zanne IX, 2341);
- ✓ *a suge*: *Suge ca o lipitoare*. (Zanne IX, 2908); *Suge ca din oală*. (Zanne IX, 2909);
- ✓ *a tăbărî*: *Au tăbărât ca lăcustele*. (Zanne IX; 8032);
- ✓ *a turna*: *Toarnă ca într-un sac spart*. (Zanne III, 7719);

[6] Idem, *ibidem*, p. 119.
[7] Vezi DȘL, p. 119.

BDD-A32427 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:56 UTC)

- ✓ *a umbla*: *A umbla ca lupii pe lângă oi*. (Zanne I., 2046).

De remarcat structurile paremiologice introduse prin adverbul compus *parcă* în ipostază conjuncțională, sau prin locuțiunea conjuncțională *de parcă*, dar și variantele mai vechi în care apar ca atare elementele care stau la originea acestora[8]:

Parcă arunci în Olt. (Zanne VI, 13819).

A se bate lupii la gura cuiva. (Zanne I, 2051), cu variantele: *Pare că se băteau doi lupi la gura lui*. / *Îmbucă de pare că se bat lupii la gura lui*.[9]

De parcă se bat doi (șapte, zece) nebuni la gura lor. (Zanne VII, 16235)

Toate exemplele de mai sus ilustrează lăcomia pântecelui, care constă în dorința de a mânca și de a bea de dragul plăcerii, folosirea fără înfrânare, fără disciplină și discernământ a funcției nutritive. Astfel, câmpul lexical al verbelor care evidențiază acest viciu (*a apuca, a bea, a îmbuca, a înghiția, a mânca, a pofti, a suge, a tăbărî, a turna* etc.) nu vizează hrana și băutura în sine, ci felul greșit în care omul se folosește de ele. *A mânca* și *a bea* sunt funcții umane vitale, nu un defect în sine, dar devin vicii, păcate, prin îmbuibare, prin dorința excesivă de sațietate.

REPETIȚIA

O serie de proverbe oglindesc conceptul de *lăcomie* prin intermediul unor structuri repetitive: atunci când emițătorul își dă seama că interlocutorului poate să-i scape sensul, legătura, el „revine asupra fragmentului de text (în cazul proverbelor, asupra unui termen) pasibil de a nu fi bine înțeles și-i dă o explicație, fie glosându-l, fie repetându-l cu intonație și pauze semnificative, fie într-un alt mod asemănător”.[10]

Astfel, în exemplele următoare, reluarea predicatelor *se plâng, te miri, n-are, să mănânci, mănâncă* (în calitate de cuvinte-cheie ale microcontextelor respective) amplifică semnificația proverbului, reliefând ideea de lăcomie, de nesaț: *Se plâng fetele, se plâng nevestele, se plâng și cele ce au câte doi bărbați*. (Zanne IV, 10421); *Te miri ce mănâncă și te miri ce mai lasă*. (Zanne X, 10010); *Când ceri, n-are, când dai, n-are*. (Zanne X, 11075); *Astăzi să mănânci cât un bou, mâine ceri să mănânci cât doi*. (Zanne III, 8674); *Cine mănâncă mult, mănâncă mai de puține ori*. (Zanne III, 8677).

În alte exemple, putem observa existența unei repetiții complexe, atunci când se reiau ambele verbe, dar la moduri, timpuri și diateze diferite: *Din ce bei, din ce ai mai bea*. (Zanne III, 8119); *Omul nu trăiește ca să mănânce, ci mănâncă ca să trăiască*. (Zanne III, 8670); *Până a se văieta fetele, se vaietă nevestele*. (Zanne IV, 10419); *De ce ai, de ce ai mai avea*. (Zanne V, 11049); *Cu cât are, tot ar vrea să mai aibă*. (Zanne VII, 18232); *Mănâncă azi un bou, mâine ai mânca doi*. (Zanne IV, 10004); *Cât ia acul cu sufletul când se ia prea mult pe ac*. (Zanne X, 10315). Proverbele respective dobândesc un plus de expresivitate prin faptul că cele două verbe sunt reluate la mică distanță, accentuând ideea de lăcomie extremă.

Alteori, termenul apare reluat într-o sintagmă cu formă negativă, ceea ce dă naștere unei „sinonimii paremiologice intramicrocontextuale între cele două părți ale proverbului”[11]: *Mai dulce oțetul fără plată decât mierea cu plată*. (Zanne IV, 8959); *Ca bețivii, la apă cu*

[8] Vezi Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dicționar de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2020, p. 453-454: „«Parcă» este un adverb compus (< pare + că), destul de nou în limbă, atestat din secolul al XIX-lea, care funcționează în limba actuală în câteva ipostaze distincte. (...) Se apropie de valoarea conjuncțională ... în care propozițiile introduse prin «parcă» se află la limita dintre joncțiune și juxtapunere. (...) Face parte din structura locuțiunii conjuncționale «de parcă», atestată tot din secolul al XIX-lea, care introduce o circumstanțială de mod realizată printr-o structură comparativă ireală cu termen de comparație ipotetic”.

[9] Ultima variantă se regăsește și în volumul al III-lea ca proverbul cu numărul 8555.

[10] Ion Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române: Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei, 1973, p. 97.

[11] Vezi Constantin Negreanu, *Op. cit.*, p. 171.

BDD-A32427 © 2020 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:56 UTC)

măsură, la vin fără măsură. (Zanne IX, 3722); *Să bei, dar să nu-ți bei mințile*. (Zanne III, 8118); *Cine nu adună pentru sine, adună pentru alții*. (Zanne V, 11018).

Situațiile în care termenii supușii repetiției se reiau cu funcții sintactice diferite sporesc valoarea expresivă a paremiilor respective: *El ia de la toți, și de la el nimeni*. (Zanne VII, 18358); *Toate apele în mare se varsă și marea nicicum nu se umple*. (Zanne I, 846).

În alte contexte, se observă reluarea termenilor care fac parte din aceeași familie lexicală (cu radical comun): *Ca flămândul, ce când dă peste mâncare, se îneacă mâncând*. (Zanne IX, 3514); *Aurul te orbește mai mult decât ai fi tu orb! Departe de un asemenea vrăjmaș*. (Zanne VIII, 16).

SIMETRIA

Simetria paremiologică punctează câteva ocurențe care au drept scop exemplificarea nuanțată a lăcomiei, laolaltă cu satirizarea și îndreptarea viciului respectiv. Astfel, remarcăm:

proverbe care gravitează în jurul subiectului: *Măsură la toate ca o cumpănă dreaptă, iar peste măsură la toate atârnă*. (Zanne IX, 1695); proverbe care gravitează în jurul predicatului: C*e intră în gura lacomului, ca ceea ce intră în gura lupului, anevoie iese*. (Zanne IX, 1502); parimii în care complementul formează nucleul celor două părți ale proverbului: *Averea scumpului, când în pământ se îngroapă, ca soarele când sub pământ se vâră, la nimeni nu mai luminează*. (Zanne IX, 3011).

Tot pe baza simetriei, proverbele pot fi asociative sau opoziționale. Din prima categorie, exemplificăm: *Omul și pofta ca iadul nesățioase*. (Zanne IX, 355); *Mănâncă azi un bou, mâine ai mânca doi*. (Zanne X, 10004); *Și lupul sătul și mielul întreg nu se poate*. (Zanne I, 1992). Proverbe cu structură opozițională: *Eu i-am dat mălaiul, el mi-a îmbucat mâna*. (Zanne X, 9995); *Asudă mâncând și îngheață lucrând*. (Zanne 10011), *Unii pe mare, alții pe uscat, toți aleargă după avere, fără saț îndestulat, pentru o puțină vreme*. (Zanne VIII, 43).

CONCLUZII

Din cercetarea structurii stilistice a unui corpus selectiv de proverbe care vizează lăcomia, putem constata că starea afectivă și fantezia creatorului anonim provin dintr-o realitate extralingvistică. Limbajul proverbelor ocupă un loc intermediar între limbajul comun și cel artistic.

În ceea ce privește gradul de generalitate a sensurilor cuvintelor actualizate în proverbe, distingem trei etape: sensul denotativ, sensul conotativ și cel referențial; acesta din urmă este determinat de raportarea termenilor la realitatea concretă, în cazul nostru lăcomia ca viciu, ca tară umană. Remarcăm faptul că generalul se exprimă direct prin particular, nu doar sensul unui cuvânt, ci chiar al întregii parimii fiind, concomitent, atât denotativ, cât și conotativ.

În concluzie, proverbele pot fi considerate mesaje literare foarte scurte, a căror mare densitate în procedee stilistice (comparație, metaforă, repetiție, enumerație etc.) compensează scurtimea acestora.

BIBLIOGRAPHY

Bidu-Vrănceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001.

***, *Cartea înțelepciunii populare*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Ion Dodu Bălan, București, Editura Minerva, 1974.

BDD-A32427 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:56 UTC)

Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române: Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei, 1973.

De Mauro, Tullio, *Introducere în semantică*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978.

Gheorghe, Gabriel, *Proverbele românești și proverbele lumii romanice*, București, Editura Albatros, 1986.

Gorovei, Artur, *Literatură populară*, București, Editura Minerva, 1976.

Hințescu, I.C., *Proverbele românilor*, Timișoara, Editura Facla, 1985.

Muntean, George, *Proverbe românești*, București, Editura pentru literatură, 1967.

Negreanu, Constantin, *Structura proverbelor românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Dicționar de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2020.

Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978.

***, *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru literatură, 1967.

Tabarcea, Cezar, *Poetica proverbului*, București, Editura Minerva, 1982.

Von Humboldt, Wilhelm, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2008.

BDD-A32427 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 17:01:56 UTC)